

Landskap: Småland Upptecknat av: N. Gerward
Härad: Västra Adress:
Socken: Hylletofta Berättat av: Gustav Fridberg
Uppteckningsår: 1937 Född år 1880 i Hylletofta

Uppteckningen rör

Åkerns beredning. p. 1-31.

Skriv endast på denna sida!

31 sid.

Åkern.

I äldre tid var skogen den viktigaste inkomstkällan för gården. Den kolade man. Kolet var det viktigaste, som bonden hade att avyttra. Det var inget avfall som kolades på den tiden utan kraftig "bjällkaskog". Man slösade kollossalt med skog om man jämför med vår tid. Det egentliga åkerbruket bedrevs inte ens i så stor skala att bonden kunde föda sig på det. I regel fick bonden köpa säd från närmaste stad. Ganska ofta slog skörden fel och då fick bonden köpa alla sina jordbruksprodukter. Dessa resor kunde utsträckas ända till Karlskrona och Kalmar, men som regel ställdes färderna till Jönköping. Under färden for bonden mycket illa. Långsamt gick det på de smala vägarna, om det överhuvudtaget fanns några vägar. Litet mat hade han med sig. Vintertid fick han äta

5256

2

2

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

frusen mat, och inte hade han råd till att köpa någonting heller. Sådana långfärder kunde taga veckor i anspråk. De första jordstycken som blevo föremål för uppodling voro "uppjord och fast mark" d.v.s. höglänt mark. Derjord före- kommer icke i trakten. I äldre tider uppodlade man icke kärr- och mossmark. Dessa var man synnerligen rädd för. Man vågade överhuvudtaget icke beträda dessa . ~~Vägarxxkadox~~ Stigar lade man aldrig över någon mosse. De gingo fram ~~kov~~kigt och slingrande över mera höglänta knallar. Först för ett 70-tal år sedan blevo kärr~~ex~~-och mossmarker föremål för odling. Innan mossarna odlades tog man endast lite hö från kanterna där man kom åt. Kornet var det viktigaste sädesslaget. Jämte detta odlade man havre. Först senare har råg införts. I början var man "dödsförskrämd " för detta

sädesslag och det dröjde länge innan de mindre gårdarna kunde förmås odla råg i någon nämnvärd grad.

Kornet såsom det viktigasta sädesslaget odlades alltid på den bästa åkern. Denna fick också den bästa gödseln. Före rågens införande hade man inget egentligt växelbruk. Först så småningom kom växelbruk till stånd mellan följande odlingsväxter: råg, havre och potatis. Kornet odlades fortfarande på den bästa åkerbiten år från år.

Skiftesbruket var följande: man sådde höstråg. Efter rågen kom havre åtminstone två skördar. Därefter potatis ett år. Till sist ett års träda, då jorden helt och hållet fick vila utan ge någon som helst skörd. Den endast luckrades, rensades och gödslades.

Byns inägor brukade varje bonde för sig. Utägerna kunde ett par, tre grannar ha gemensamt. De odlades då i sambruk. En stor äng kunde t.ex. brukas av hela byn gemensamt. Ett åkerstycke kallades ett gärde. Odlade flera grannar ett gärde tillsammans kallades dessa ibland vångalag.

Man hade åker i olika klasser och grupper. Fridberg erindrade sig följande: 1. inägerna, de närmast byn liggande, 2. utägerna, större områden utanför inägerna, 3. svedjefall, 4. ströåkrar, smärre nyodlingar, 5. kolgården, motsvarande vår köksträdgård, med odling av potatis och kål för husbehov.

Gödsel.

Man tillvaratog endast gödsel från stall, fähus o.s.v. Det hände icke att man uppsamlade gödseln på utmarker eller hagar, där kreaturen varit innestängda.

Strax efter snösmältningen, i varje fall så tidigt som

möjligt, släpptes kreaturen ut på inägora. För att på så sätt gödsla dem.

Gödseln från hästar och nötkreatur fördes ut en gång om dagen. I get- och fårkättarna fick ^{den} däremot ligga kvar.

Härifrån utfördes ^{den} endast en gång om året. Detta skedde på våren. Gödseln fördes ut i en gödselstad, som var belägen omedelbart utanför ladugården. Inga anordningar voro gjorda för att på något sätt skydda gödseln mot sol och regn. Gödselstaden var icke nedgrävd i marken. Gödseln lades direkt ovanpå marken eller i en naturlig håla .

Avträdet var icke förlagt till gödselstaden eller dess omedelbara närhet. Det låg snarare närmast boningshuset . Det bestod av ett lågt träskjul med sn^{et}ak. Inga mera bekväma sittanordningar var anordnade här. I samma skjul

5256

6

6

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

gingo grisarna lösa omkring.

Gödseln kördes icke ut på gödselstaden med skottkärror så som nu, utan man kastade ut den med trögrep. Då man fått en liten hög jämnades den ut och packades. Ovanpå detta gödsellager lade man så ett lager av jord. Gödselstaden byggdes således upp med vartals gödsel och jord. Man brukade icke skyffla eller gräva om den lagda gödselstaden.

För att förhindra gödseln att torka täckte man den sommartid med ett lager jord. Dess-utom gjorde man icke gödselhögen ~~icke~~ så hög. Man ansåg det icke ändamålsenligt att gödseln fick brinna för mycket, den blev därigenom försämrad. Detta gällde isynnerhet hästgödsel.

Man skilde på spillningen från olika djur så att man hade

en gödselstad utanför ladugården och en utanför stallet.

Hästgödseln och fåragödseln skulle användas till potatis-
landet. Kreaturgödseln användes till ^{de}övriga åkrarna.

Det hände ytterst sällan att man köpte eller sålde gödsel.

"En dålig bonde som säljer sin gödsel. Det är inte mycket
bevänt med den bonden som måste köpa gödsel."

I ladugårdar och stall använde man aldrig halm som strö.

Det strö som användes var hackat granris, "struntar". Detta
var årsskotten. Under hela sommars var det gubbarnas ar-
bete att jämt gå och hacka ris att användas som strö under
vintern. Riset förvarades på logen. I gödselhögen hade man
grävt ett par djupa "vasar", djupa hål. Efter härd som
riset förbrukades i ladugården kastade man ut det i vasarna.
Här fick det ligga och multna för att sedan användas som
gödsel.

I en gammal ladugård stod korna med huvudet mot ena väggen. Golvet i ladugården bestod av bara jord. Det sluttade starkt, så att korna lågo med bakändan mycket lågt. Bakom ~~en~~ korna fanns en djup ränna. I denna samlades all gödsel. Urinen trängde till största delen ned i jorden. Denna blev därför under vintern ganska genomblött. Då korna på våren hade släppts ut skulle man göra ⁱordning i ladugården, en storrengöring. Man tog då inte bara ut all gödseln, utan även all den jord som var genomdränkt med urin. Ny jord skulle läggas in. *Den gamla jorden användes som gödning.*

Avfallet från bostaden, såsom diskvatten och soper m.m. lade man icke på gödselhögen, utan detta kastades ut på en hög alldeles utanför köksingången. Denna avskrädes hög kallades "sopedynga". Askan från spisen lades också i denna hög. Askan kunde man också lägga i en hög för sig

själv för att sedan användas som gödning på linåkern.
Vacker träaska använde man vid bykning för att gora lut av.
Hade man matrester gick man med dessa över sopdyngan till
svinstian. Gödseln från svinstian jämte sopdyngan användes
som gödsel på kornåkern.

Gödseln brukade man köra ut efter slutad slåtter,
omkring den 22 augusti. Gödseln kördes ut i gödselvagn.
Den spreddes direkt med trägrepen. Sedan mullades den ned
med årder. "Årdes ner". Då den biten som ~~man~~ skulle ha
^{råg}~~råg~~sådde man nu på hösten. Om man sådde rågen för tidigt
på hösten, kunde det hända "att det kom mask på rågen".
Rågen såddes därför så sent som möjligt.
Om det föll nysnö i april, brukade man köra ut gödseln till
potatisåkern på en "drög". Denna gödsel lades i en liten

5256

10

10

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

stack. Vid potatissättningen spreddes inte gödseln jämnt över hela åkern, utan den lades endast i de fåror där man satte potatisen. Gödsel och potatis lades samtidigt. Det förekom aldrig att man spred gödsel på snö före snösmältningen. Kornåkern vårgödslades.

På mindre gårdar kunde det hända att man istället för att köra ut gödseln bar ut densamma. Man använde då "kålafat", samma korgar som man bar rotfrukter.

Det var brukligt, att även kvinnorna deltog i gödselarbetet.

Spånar och löv från ängarna o.d. samlades ihop och lades i en kompost. Över denna hällde man vatten. Då komposten var förmultnad, använde man ^{den} som gödsel åt potatis.

Som jordförbättringsmedel på sandjord, någon annan slags jord var det inte tal om förr då man inte ville ha

5256

11

11

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

med mossarna att göra, använde man dyjord. Märgling var någonting okänt i denna lerfattiga trakt. Dyjorden togs upp och spreds på åkern som gödsel.

Dikning.

Till en början ~~var~~ "grov" man ett dike lite hur det bar sig. Åkerlappen var inte så stor. Det var huvudsaken, att man ledde undan vattnet ett stycke. Om diket sedan fick något avlopp brydde man sig inte om. Då åkrarna efterhand blev större fodrades en mera ingående dikning. Åkern indelades i tegar. Mellan ~~var~~ tegarna lade man diken. Dessa diken lade man i åkerns lutnings-riktning.

I diken lämnade man aldrig kvar orörda partier för bekväm övergångs skull, utan man byggde alltid broar. Dessa broar

byggdes alltid av flata stenar. Dessa ställdes på kant och bildade trummans sidor. Taket gjorde man också av flata stenar. Över taket och närmast sidorna lade man mossor för att hindra jord att komma in i trumman. Sedan fyllde man återstoden med grästorv.

På eftersommarn då marken var minst fuktig satte man igång med dikning.

Först skulle dikets riktning upptagas. Långa stänger utlades på marken i den riktning diket skulle gå. Då stängerna var lagda, skulle man "sticka å" diket. Detta gjorde man med en spade. Man följde alltid stängens innersida, mot ett blivande dike till och uppstack på så sätt längs hela stängen en grund fåra, som markerade dikets ena ytterkant. Dikets bredd utmättes med "fångamål", famnmått.

Bredden skulla vara ett famnmått = 3 alnar. Då bredden var utmått tog man ut dikets andra kant. Nu först kunde man börja "hacka upp " diket. Först nedstak~~s~~ översta spaddjupet längs dikets ytterkanter. Sedan upplyftes detta lager med den breda flåhackan. Då första spaddjupet var färdigt började man på nästa och fortsatte så tills diket hade önskat djup. Dikesplög och mullskopa har ännu icke kommit till användning. Man hade olika slags diken. De minsta kallades tegdiken. Dessa mynnade i huvuddiken, som till sist utmynnade i ett avloppsdike. Huvuddikena skulle vara 1 meter djupa, 3 alnar breda upptill och 1/2 aln i bottnen. Bottnen var tvär. För att de stora dikena inte skulle slammas igen brukade man ibland "spunta med plank". Avloppsdikena voro i regel uppförda av flera bönder gemensamt, de som hade ägor

gränsande intill detta. Underhållet av detta dike delades också gemensamt. "Underhåll blev efter nyttan av det".

Öppna diken förekommer än på all sank mark. Men på "uppjordar" har man sedan 75 - 100 år ~~an~~ vant täckdikning. Dessa diken grävdes inte så djupa. Man gjorde dem inte djupare än att man "slapp ha ont av dem". Täckdiket lades antingen av sten eller gä³rsel. Över detta lade man mossor för att hindra jord komma ner i diket. Rör kom i bruk för 40 - 50 år sedan.

Diken utefter vägarna förekommer också. Men dessa hade ingen direkt vattenavledande uppgift. Man gjorde dem nog endast för att få jord till vägen. Denna strävade man efter att lägga så högt som möjligt.

I regel utfördes dikningen med gårdens eget folk.
Dock förekom det s. k. yrkesdikare. Dikning på åker be-
talades efter ruta, ängsdiken däremot betalades efter famn.

Plöjning.

Jorden bereddes med årder och harv. Senare infördes plogar. Den första plogen kallades "Åminneplog". Årder användes ännu idag då man sätter potatis. Annars har man övergått till plogar av olika slag. På ängarna använder man en ängsplog. Denna tar mycket smala fåror, men vänder dessa bättre än någon annan plog. På mossarna använder man en annan plog "måsaplog", en bred fårig plog. För åkern använder man "Stockelsplog" /Stockholmsplog?/. Att den ena plogen endast duger för åker, den andre för äng och den tredje för moras, beror uteslutande på plogens form och byggnad.

5256
76.



"Fläs."

Åkebäck, Vrigstad sn.

Foto: Genvald

Skriv endast på denna sida!

5256
77.

17
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV



Mjällhärn.

Malmö, Trögstad, m.
Fot: Gerward

Skriv endast på denna sida!

5256
18.

18
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV



Nyckhär.

Sunnerby, Vrijstad m
Foto: Gerward

Skriv endast på denna sida!

5256

19.

19

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV



Fjäderharv.

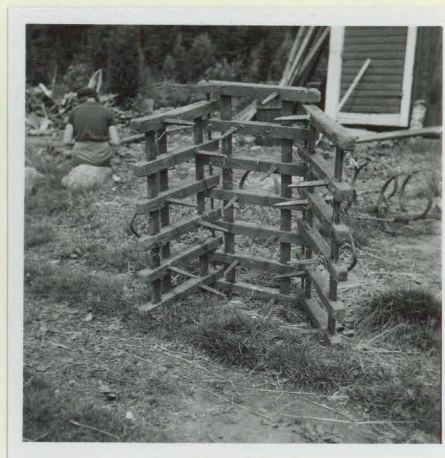
Malmö, Värmland län.
Foto: Gervand

Skriv endast på denna sida!

5256

20

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV



"Racklahärv."

Malmö, Vrijstad sn
Foto: Gunnar

Skriv endast på denna sida!

21.
5256

21
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV



"Stockaharv"

Röpstad, Tringstad m.
Fotd: Lennard

Skriv endast på denna sida!

22,
5256

22
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV



Bult.

Malmö, Tringstad m
Foto: Gerward

Skriv endast på denna sida!

23.
5256

23
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV



Bult.

Malmö, Vingstach m.
Foto: Seuerd

Skriv endast på denna sida!

24.
5256

24
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV



"Greparkka"

Hälsingd, Storkarvd sn.
Foto: Lewand

Skriv endast på denna sida!

25.
5256

25
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV
—♦—



Fällkrattor.

N. Ljungar m

Foto: Herward

Skriv endast på denna sida!



Vriiptas om
Lammesko

Betodling.

Gräströmm kompostas; skogen
bräddas; odling av råg i askan;
därefter fortsatt odling eller
betesvall med isäas klädd.

Foto: Gervad
1937

27.
5256

27
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV



Vingård om
Rjusskullen

Nyodling

Foto: Gerward

Skriv endast på denna sida!

28.
5256

28
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV



Vrögstad m
Geddesryd

Odlingssjön

Foto: Gerward

Skriv endast på denna sida!

29.
5256



Vrögstad m.
Lammeshög

Tegdike m. h.
Öppna diken adnåmna
även på Torr mark.

Foto: Gerward

Skriv endast på denna sida!

30.
5256

30
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV



Stockaryd m
Stockaryd

I öppna diken på sankmark
lätts man se växa för att
finna på fuktighetens av-
stånd

Foto: Gerward

Skriv endast på denna sida!

3/
5256

31
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV



Uppödlade macker.

*A. Ljunger m.
Foto: Herward*

Skriv endast på denna sida!